Bohusläns museum
RAPPORT 2023:22

Nötholmen

Batteriplatser vid Strömstads inlopp
Arkeologisk undersökning
RAÄ Skee 1656 (L1960:4523), Skee 1860 (L1959:29)
Kebal 2:4
Skee socken, Strömstads kommun
Eirik Johansson

BOHUSLÄNS MUSEUM

Bohusläns museum
RAPPORT 2023:22

Nötholmen

Batteriplatser vid Strömstads inlopp

Arkeologisk undersökning

RAÄ Skee 1656 (L1960:4523), Skee 1860 (L1959:29)

Kebal 2:4

Skee socken, Strömstads kommun

Eirik Johansson

BOHUSLÄNS MUSEUM

Bohusläns museum
Museigatan 1
Box 403
451 19 Uddevalla
tel 0522-65 65 00
info@bohuslansmuseum.se
www.bohuslansmuseum.se

ISSN 1650-3368
Författare Eirik Johansson
Redaktör rapportserie Magnus Rolöf
Grafisk form Lisa K Larsson
Layout och teknisk redigering Joakim Åberg
Omslagsbild Bilden visar utsnitt ur kartan "Svenske Faste Land" 1717 med Strömstad, Öddö m.fl. öar. Kungliga biblioteket, Köpenhamn, Centre for kort og billeder, 1908 no 938.
Upphovsrätt Om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY. http://creativecommons.org
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket medgivande 90.8012

Innehåll

Introduktion 5
Bakgrund 5
Landskap 5
Historiskt källmaterial 5
Syfte och frågeställningar 6
Arkeologi i området 7
Fornlämningsmiljö Nötholmen 7
Lämningar i närområdet 7
Genomförande 11
Resultat 11
Lämning, Yta 1: Fältlägret Skee 1656 (L1960:4523) 11
Batteriplatserna inom fältlägret 11
Kruthuset 13
Lämning, Yta 2: Batteriplatsen, L1959:29, Skee 1860 13
Lämning, Yta 3: Fyndplatsen L2019:3216 15
Hogdal 190:1 15
Kommentar 16
Referenser 17
Tekniska och administrativa uppgifter 18

Figur 1. Karta med platsen för undersökningen markerad.

Introduktion

Ön Nötholmen utanför Strömstads hamninlopp har inte så många kända fornlämningar, det rör sig om två tomtningar och ett röse. Förutom dessa finns här spår efter Stora nordiska kriget, som pågick åren 1700–1721. Lämningarna på Nötholmen från kriget är skyttevärn och batteriställningar som härstammar från försvaret av staden under åren 1717–18. Här finns även lämningen efter en större batteriplats, som enligt en karta bar namnet Prins Fredrich. Kartan, som finns på Krigs arkivet, är odaterad men kommer troligen från åren kring 1717. På denna karta finns som sagt batteriplatsen Prins Fredrich utmärkt, men även en lägerplats tillhörande Västerbottens regemente (figur 6).

Lämningarna är idag registrerade som fornlämningar. Lägerplatsen betecknas RAÄ Skee 1656 (L1960:4523) och är ett 130×50 meter stort område med stridsvärn och andra militärhistoriska lämningar av olika slag. I den norra delen av området ligger grunden efter ett kruthus och utmed berget i nord–sydlig riktning finns en löpgrav, cirka 50 meter lång, 0,6–1,4 meter bred och 0,2–0,7 meter djup. Löpgraven förbinder kruthuset med tre batteriställningar, som ligger i anslutning till befintlig stig i söder. Batteriställningarna består av svagt välvda rader med stenblock, 3,8–4,0 meter långa, 0,8–2,0 meter breda och 0,3–0,5 meter höga.

Batteriplatsen Prins Fredrich ligger med utsikt över Strömstads hamninlopp och är registrerad som RAÄ Skee 1860 (L1959:29). Lämningen utgörs idag av en oval nedgrävning innanför en svagt böjd vall. Vallen är 9,4 meter lång (NO–SV), 3,5 meter bred och 1,3 meter hög. Nedgrävningen ligger direkt väster om vallen och är 8,7 meter lång, 3,8 meter bred och 0,3–0,5 meter djup. Vallen med nedgrävningen har troligen haft ett dubbelt syfte, både som en skyddsvall för artilleriet samt skyttevärn för eventuellt markanfall mot platsen.

Under hösten 2017 hittades en kanonkula av en privatperson på Nötholmen. Fyndplatsen är nu registrerad som L2019:3216. Kanonkulan var skadad och vägde i skadat skick 6,6 kilo. Vår uppfattning är en 24 pundig kanonkula, där diametern uppmättes till 15,5 centimeter. Fyndet förvaras på Strömstads museum (inv.nr. SM0011033).

Kanonkulan kan ha avfyrats från kanonpråmar för att försvara Strömstad, eller så är det en kula från angriparen Peter Wessel Tordenskiold i ett försök att inta Strömstad 1717.

Kartan från Riksarkivet, de militärhistoriska lämningarna och fyndet av en kanonkula på ön gav grund till en djupare undersökning av platsen. Kartan från Stora nordiska krigets dagar visar en lägerplats för Västerbottens regemente på öns östra del. Platsen är oexploaterad och möjligheten att finna lämningar från aktuell lägerplats bedömdes som goda.

Att metalldetektera området för lägerplatsen och ned över batteriplatserna som är anlagd i samma skeende skulle kunna ge indikationer på aktiviteten på platsen och möjligen inblick i vardagen i en soldats liv under denna tid av krig och fasor. Även området för fyndplatsen och skansen Prins Fredrich metalldetekterades för indikationer av föremål från tiden.

Bakgrund

Landskap

Nötholmen är ett naturreservat (sedan 2008) på cirka 31 hektar och är kuperat med mindre sprickdalar. Ön har karga berghällar, skog av tall och klippstränder som varvas med smala strandängar. Runt ön finns naturstigar med spångar och ett antal rastplatser.

Ett flertal hotade eller ovanliga växter finns här, exempelvis den sällsynta bohuslinden och den märkliga svampen purpurbrun jordtunga. Till största delen är ön beväxt av låga tallar och enar, men även högre blandbarrskog i norra delen (lansstyrelsen.se).

Historiskt källmaterial

Tordenskiolds anfall mot Strömstad

I maj 1717 hade Tordenskiold genomfört ett misslyckat angrepp mot Göteborg. Han gjorde nu ett nytt försök att komma åt den svenska arméns förbindelselinjer. Detta gjorde han genom att rikta ett anfall mot Strömstad, som var huvuddepå för den svenska armén i Norge.

Staden hade befästs med två batterier på Laholmen och två flankerande batterier på fastlandet. Stadens garnison omfattade 1 800 man under befäl av generalmajor Johan Giertta. Natten till den 8 juli varpades de danska fartygen in mot Strömstads hamn, där de vid fyratiden på morgonen ankrade upp och började beskjuta hamnbefästningarna.

Skeppen koncentrerade sig på Laholmen och skottpråmarna på de övriga batterierna. Efter några timmars förberedelse sändes sex galärer in för att landstiga på Laholmen. Försvaret var trots beskjutningen starkt och endast två galärer lyckades ta sig fram till stranden, där utsattes de för häftig beskjutning av svenskt

Figur 2. Det upphittade lösfyndet av en kanonkula 24 pund. Foto: Cecilia Ahlsén. Bohusläns museum.

infanteri. Tordenskiold sårades i benet och danskarna tvingades att dra sig tillbaka med en förlust av 350 man. De svenska förlusterna borde varit avsevärt mindre (Unger 1923).

Regementena som var förlagda till området kring Strömstad var oftast delade i flera delar. Det finns ingen antydan om hur länge de låg förlagda här, det var säker inte mer än några veckor strax före Tordenskiolds anfall till några veckor efter. Det verkade som att Karl XII inte ville ha större förband liggande på samma ställe någon längre tid, detta var kanske ett sätt att motverka sjukdomar bland soldaterna (Bo Magnusson, mail november 2018). Även topografiskt var det omöjligt att förlägga ett helt regemente på platserna.

Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen vid Nötholmen var att se om det gick att lokalisera fältlägret som enligt kartorna har legat på platsen. Undersökningen genomfördes med metalldetektering och grävning av små gropar vid indikationerna. Ett annat syfte var att få lämningarna väl inmätta och dokumenterade.

Området idag är ett naturreservat och det grävdes inga schakt utan ytan skulle metalldetekteras för att kunna fastslå aktivitet från tiden. Bara små gropar grävdes där vi fick utslag och dessa täcktes sedan igen.

Den sonderande undersökningen förväntades ge svar på följande frågeställningar:

- Vilka historiska aktiviteter kan knytas till undersökningsområdet?
- Vad finns det för lämningar efter ett fältläger från 1700-talet?
- Kan dessa lämningar spegla soldatlivet från stora nordiska kriget?
- Kan resultatet av undersökningarna ge underlag till fortsatta undersökningar?

Arkeologi i området

Inga arkeologiska insatser har tidigare skett på Nötholmen.

Fornlämningsmiljö Nötholmen

Kanonkulan som hittades år 2017 var skadad och vägde i detta skick 6,6 kilo. Vår uppfattning är en 24-pundig kanonkula, diametern uppmättes till 15,5 centimeter. Kanonkulan kan antingen avfyrats från kanonpråmar för att försvara Strömstad, eller så är det en kula från angriparen Peter Wessel Tordenskiold i ett försök att inta Strömstad 1717. Fyndplatsen är nu registrerad som L2019:3216.

Övriga registrerade fornlämningar på Nötholmen är som följer:

Röse L1968:4401 (Skee 34:1)

Röse, 9 meter i diameter och cirka 1,1 meter högt. Stenarna i röset är övervägande runda och mäter från 0,1–1,0 meter, kallmurad kantkedja i upp till fem skift och delvis utrasad. Enligt inventering år 1977 ovanligt välbevarad.

Tomtning L1959:30 (Skee 1861)

Tomtning, närmast kvadratisk, 2,8 × 3,3 meter stor. Den utgörs av en hästskoformad stenmur i söder, väst och norr, anlagd mot en klippkant i öst. Stenmurens är i söder 0,7 meter hög och klippkantens höjd i öst är 0,6 meter. Stenmuren består av 0,1–1 meter stora stenar och är tydligast i väst.

Anläggningens golv utgörs av stenpackning och löst liggande stenar, troligen nedrasade från murarna.

Tomtning L1959:32 (Skee 1863)

Tomtning, närmast rektangulär, 3 meter lång, 2,5 meter bred, 0,3–0,4 meter hög. Väggarna är en enkel stenrad av 0,3–0,7 meter stora stenar, förutom i öst, där väggen utgörs av en bergskant. Utrasad sten ligger runt omkring lämningen förutom i öst. Eventuellt kan rest av en ingång skönjas i västra delen.

Tomtning L1959:65 (Skee 1862)

Tomtning, närmast kvadratisk, 3 × 3 meter stor och 0,3–1,0 meter hög. Väggarna utgörs av en stenmur i sydväst, av ett flyttblock i norr cirka 2,3 meter stor och av ett flyttblock i sydöst, cirka 1,4 meter stor. I nordöst består väggen av en sten, cirka 1,0 meter stor. I norr finns en öppning, 0,25 meter bred.

Stridsvärn. L1959:265 (Skee 1857)

Stridsvärn i form av batteriställning, total utbredning cirka 60 × 40 meter (N–S). Anläggningen ligger på Killingholmen och består av två plattformar av kallmurad sten, anlagda parallellt med varandra utmed en västsluttning på en strand. Den nedre, västligaste plattformen är partiellt övertorvad och är 60 meter lång, 5–8 meter bred och intill 1,5 meter hög (N–S).

Den södra kortsidan är närmast rak, medan den norra har en rundad form. Plattformen består av kallmurad rundad granitsten, uppbyggd i skalmursteknik med klumpstenar, 0,4–1,0 meter stor, utmed långsidorna och fylld med mindre stenar. Kallmuren är delvis omrörd eller raserad. Utmed långsidan i nordväst finns del av stensatt överkant och kallmurade partier i tre förband bevarade. Framför hela den västra kanten är en glacis anlagd, som bildar ett lutande skikt av sten. Stenmaterialet i glacisen är obearbetad rundad natursten, 0,5–1,5 meter stora.

Den övre plattformen ansluter till den nedres östra kant och är 22 meter lång, 8 meter bred och 0,5–2,5 meter hög (N–S). I dess mitt finns en fördjupning, cirka 19 meter lång, fyra meter bred och en meter djup. Den övre plattformen är till största delen övertorvad och har enstaka synliga stenar i ytan. Rundad natursten, bergfallen sten och bearbetad sten har använts vid konstruktionen.

Utmed långsidan i väst syns partier med skalmur. I fördjupningen finns inrasade stenar och buskageväxtlighet. Hela den övre plattformens västra sida är anlagd i en lutning för att forma en glacis. Cirka 30 meter sydsydväst om batteriställningen finns en mycket gles och oregelbunden stenrad, anlagd från stranden ut i vattnet (Ö–V). Den är 10–12 meter lång och 5–7 meter bred, av 0,3–0,9 meter stora stenar. Anläggningen kan vara en rest av en brygga.

Lämningar i närområdet

Kring Strömstad finns ett flertal lämningar från tiden vid Tordenskiolds anfall 1717. Lämningar värda att nämna i sammanhanget följer nedan.

Figur 3. Foto mot väst över Hiertas batteri. Foto: Linnea Nordell. Bohusläns museum.

Hiertas batteri L1960:9067 (Strömstad 24)

Stridsvärn bestående av vallar och löpgravar på två avsatser samt ett krutförråd. Hela anläggningen är 38–43 meter lång och 27–42 meter bred (V–Ö) och är belägen på en sydvästlig sluttning av ett bergsparti. Den övre, nordliga vallen är 45 meter lång, 1–2 meter bred och 0,5–1,0 meter hög, uppbyggd av sten och jord, med ställvis rester av kallmur i två förband. Den börjar nedanför en bergsknalle i nordväst och följer bergets form åt sydöst. Löpgraven, som löper utmed så gott som hela vallens norra och östra sida, är 1 meter bred och 0,5–0,8 meter djup.

Den nedre, sydliga vallen är 65 meter lång, 1–2 meter bred och 0,4–1,0 meter hög, uppbyggd av sten och jord med ställvis rester av kallmur i 2–3 förband. Vallen löper i öst–västlig riktning i 35 meter för att sedan svänga av mot nordost. På den norra sidan av den södra delen av vallen finns en löpgrav, 0,4–1,3 meter bred och 0,3–1,0 meter djup. Den var vid besiktningstillfället fylld med ris och kvistar. Stenstorleken i båda vallarna varierar mellan 0,2–1,5 meter stora stenar.

Det förmodade krutförrådet ligger mellan de båda vallarna och är 4,5×3,5 meter stort (NV–SÖ). Den nordvästra kortsidan utgörs av ett markfast stenblock, cirka två meter i diameter. Den sydöstra kortsidan är öppen och de båda långsidorna utgörs av kallmurade väggar i skalmursteknik, intill 1,4 meter hög och 1,8 meter bred. Stenarna är 0,3–0,8 meter stora och fyllningen mellan skalmurarna utgörs av grus och sand.

Stridsvärnet anlades under Stora nordiska kriget och Tordenskiolds anfall mot Strömstad. Batteriställningen finns utmärkt på en karta ur Krigsarkivet från 1749, som visar militära anläggningar runt Strömstad. Kartan anger att batteriet varit bestyckat med två kanoner och att dess funktion varit att skydda inloppet mot Strömstad samt mot landstigning på denna sida. Batteriet var uppkallat efter generalmajor Johan Hierta, som ledde försvaret av Strömstad. Det är osäkert om batteriet anlades i samband med Tordenskiolds anfall år 1717 eller om det tillkom under 1718, då en rad fortifikationer anlades för att skydda staden mot förnyade attacker (text skriven av Linnea Nordell, Bohusläns museum).

Stridsvärn på Hällekind (L2022:4951)

Stridsvärn, bestående av en svagt krökt övertorvad stenvall, 8 meter lång (NV–SO), 1,0–1,6 meter bred och

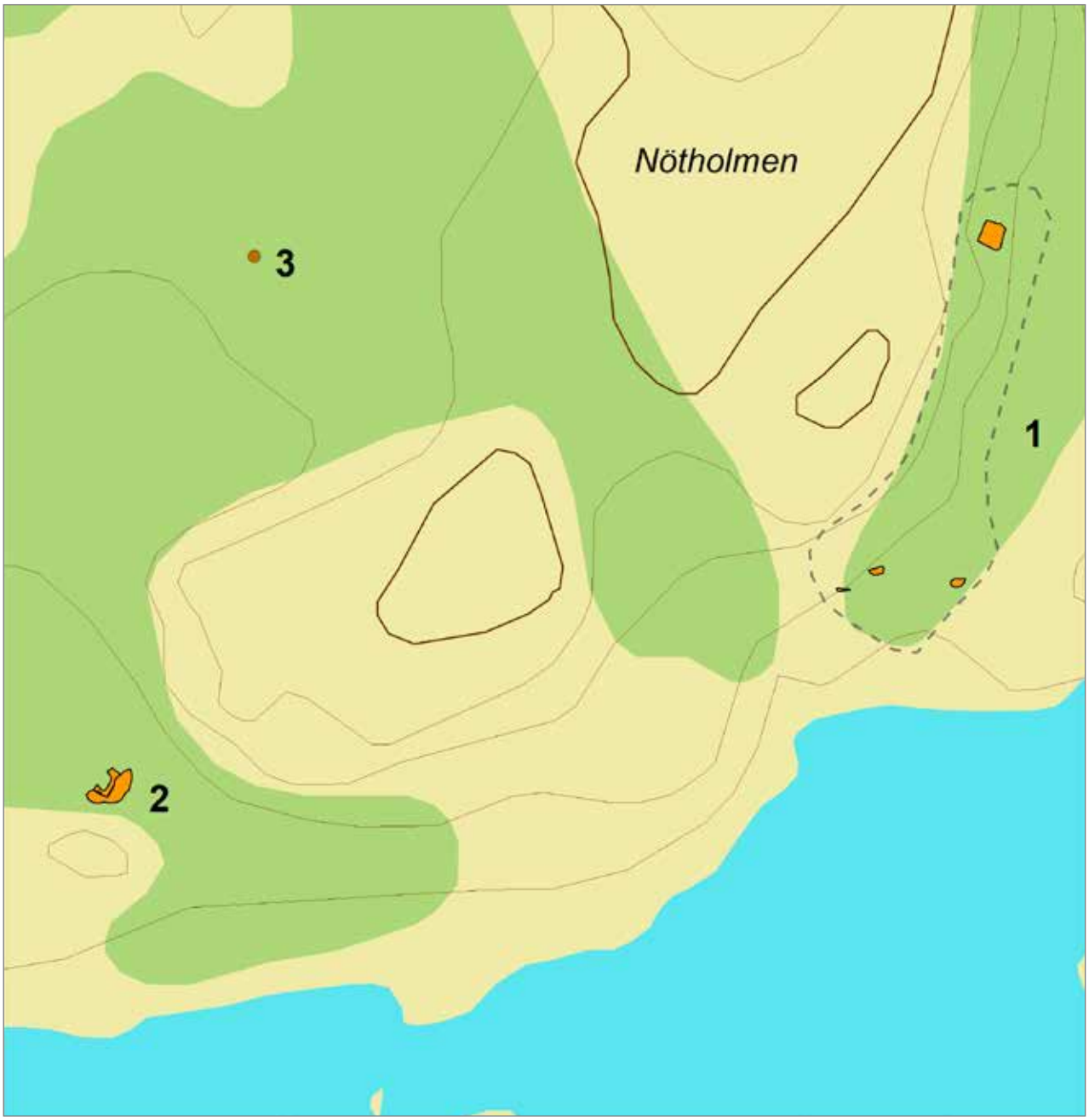

Figur 4. Karta över de tre undersökningsområdena. Yta 1: Fältlägret, Skee 1656 (L1960:4523). Yta 2: Batteriplatsen Prins Fredrich, Skee 1860 (L1959:29). Yta 3: Fyndplats för del av kanonkula (L2019:3216). Skala 1:1 500.

0,3–0,7 meter hög. Vallen är en skalmurskonstruktion i nordväst–väst, uppbyggd av 0,3–1,0 meter stora stenar. Stenar i små fraktioner, 0,05–0,1 meter stora, är synliga i väst kring rotsystemet till en tall. I sydost avslutas vallen av en tre meter lång stenvall, som inte är övertorvad och glesare än den övriga anläggningen.

Innanför vallen åt öst finns en oval grop, 0,2–0,5 meter stor (NV–SO). I gropen finns nedfallna stenar från vallen. Anläggningen ligger i en västsluttning och gropen är delvis ingrävd i sluttningen.

Anläggningen påminner till sitt utseende och konstruktion om de batteriställningar från Stora nordiska kriget och Tordenskiolds anfall (1716–1718) som återfinns i Strömstad med omnejd. Den finns dock inte med i samtida beskrivningar eller på historiska kartor (text skriven av Linnea Nordell, Bohusläns museum).

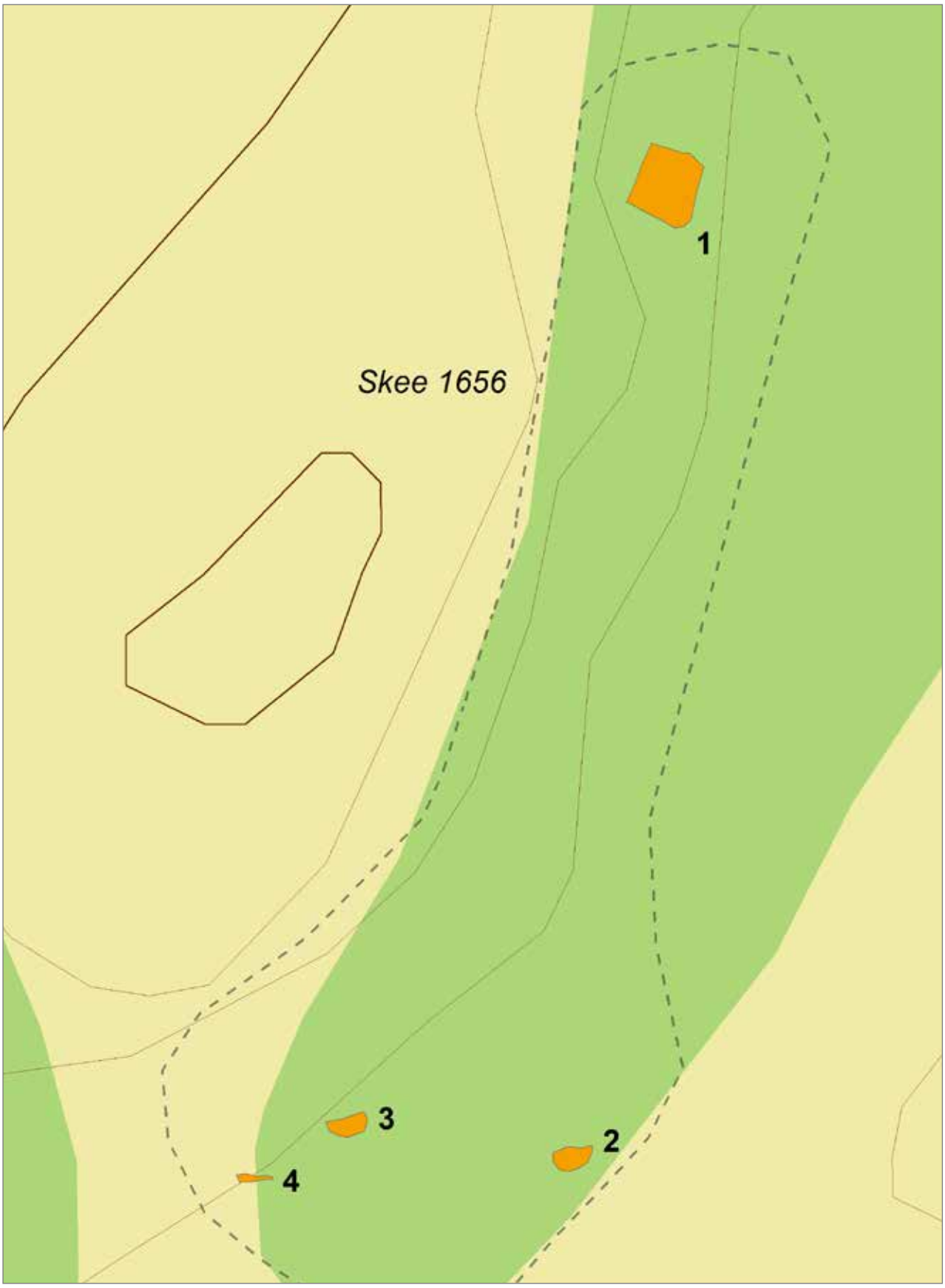

Figur 5. Karta som visar fältlägret Skee 1656 (L1960:4523) med kruthuset (1) och de tre batteriplatserna (2–4).

Genomförande

Undersökningen genomfördes under två dagar 2018-09-26–27, i regn och med bra ljusförhållanden. Genomförandet omfattade flera moment:

- Kart och arkivsökning
- Okulärbesiktning av platsen
- Inmätning av funna lämningar
- Metalldetektering

Inmätning gjordes med RTK-GPS. Undersökningens alla lämningar fotodokumenterades och mättes även manuellt. En ungefärlig yta av cirka 19 000 kvadratmeter metalldetekterades, med störst noggrannhet vid fältlägret, batteriplatserna Skee 1656 (L1960:4523) och fyndplatsen L2019:3216.

Resultat

Lämning, Yta 1: Fältlägret Skee 1656 (L1960:4523)

Tre områden skulle undersökas genom metalldetektering, inmätningar och okulärbesiktning. Undersökningen startade i slutet av september 2018 genom att göra en inventering av området för det forna fältlägret Skee 1656 (L1960:4523) (yta 1).

Undersökningsområdet bestod av en cirka 130×50 meter stor yta. Visuellt i terrängen är som nämnts ovan grunden till det som omnämns kruthuset och löpgraven från denna som löper utmed berget i sydlig riktning och har sitt avslut vid de tre batteriplatserna, som även de lätt kan ses i terrängen. Dessa batteriplatser ligger som ett avslut i söder ut mot vattnet och inloppet mot Strömstad.

Området för lägerplatsen som ligger skyddat i en bred sänka mellan berg är idag tätt bevuxen av träd och massor av sly och var väldigt svårdetekterad. Bara för 50 år sedan fanns här nästan ingen växtlighet utan ungdomar åkte hit för att spela fotboll på de öppna ytorna. Öppna ytor verkar även ha dragit till sig större skaror av campare och även en och annan fest verkar ha skett på platsen. Några grillplatser syns det fortfarande spår av i terrängen. Detta märker vi då vi påbörjade detekteringen av ytan, fynd av tältpinnar, ölburkar och kapsylerna av mjukmetall från 1960–70-talet gav fina indikationer på våra detektorer.

Det märks tydligt att ytan inte haft växtlighet länge utifrån det humösa lagret på 10–15 centimeter som ligger ovanpå sand. Detta humösa lager är väldigt luckert innehållande enbart löv och lite kvistar. Tyvärr gav inte en dags detektering några föremål från Stora nordiska kriget och de kanske upp emot 1 000 man som haft sitt läger på platsen, utan alla föremål var från efterkrigstiden.

Undersökningen har trotts detta bidragit till en bättre förståelse av området för fältlägret och hur miljön har utnyttjats under senare tid. Dokumentation av en stenrad och dräneringsdiken längs med berget visar på att ytan har använts som betesmark och eventuellt kortare tids odling. Denna störning kan ha gjort det svårare att lokalisera lämningar. En annan möjlighet är såklart också att kartmaterialet inte stämmer, men de batteriplatser som ligger ut mot vattnet i syd tyder på att platsen är rätt.

Batteriplatserna inom fältlägret

De tre batteriplatser som fortfarande ligger väl synliga påvisar att det var här regementet ställt upp sitt lätta artilleri. I anslutning till batteriställningarna finns ett område med löpgravar. Dessa är 0,6–1,4 meter breda och 0,2–0,7 meter djupa och löper kring batteriställningarna. Dessa löpgravar har troligen också tjänat som

Figur 6. Foto mot norr över den bäst bevarade batteriplatsen i söder (nr:2). Foto Eirik Johansson Bohusläns museum.

Figur 7. Foto mot väst över den mittersta batteriplatsen (nr:3). Foto Eirik Johansson Bohusläns museum.

skyttevärn. Batteriet anlades på Nötholmen i samband med Tordenskiolds anfall mot Strömstad 1717. Om det var före eller efter anfallet vet vi inte på grund av kartans avsaknad av datering.

Batteriplats nummer 2 (figur 4) som ligger väl skyddad med berg i söder på en liten kulle är den bäst bevarade av de tre och har sin jordvall intakt med sin karaktäristiska halvmåneform. Nummer 3 är kraftigt störd av stigar fast har kvar lite av sin form, medan lämning nr 4 bara har sina större stenar kvar då jordvallarna nötts ut av stigen som går framför den.

Batteriplats 2. Den tydligaste av de tre i nuläget funna batteriplatserna som ligger i västra delen av bergskrevan och vetter ut mot Laholmen och Furuholmen. Fem större stenar synliga i halvmåneformering, med tillhörande jordvall som är upp till 2 meter bred och 0,40 meter hög. Stenarna har en storlek av i snitt 0,60–0,40 meter.

Batteriplats 3. Vid denna batteriplats är större delen av jordvallen borta men stenarna ligger kvar in situ. De löpgravar som möjligen funnits i öst–västlig riktning gör ett avslut här. Stenarna i konstruktionen är i snitt 0,70–0,45 meter.

Batteriplats 4. Den tredje och sista batteriplatsen är sämst bevarad på grund av en tätt passerande stig som går över jordvallen och har nött ned denna. Även träd har växt upp nära stenarna i konstruktionen. Stenarna har ett snitt av 0,65–0,45 meter.

Batteriplatserna bör ha bestyckats av lättare artilleri eftersom de inte är större än som högst fyra meter långa och känns väldigt provisoriska och enkla. Vilken bestyckning just detta regemente hade med sig vet vi inte, men utifrån lätt artilleri på 1700-talets början bör pundigheten legat på mellan 3–6. Standardpjäsen i armén var de så kallade regementskanonerna om tre pund. De var lättrörliga och hade hög eldhastighet,

Figur 8. Foto mot väst- nordväst över batteriplatsen i norr (nr:4). Foto Eirik Johansson Bohusläns museum.

vanligen fyra skott/min under 1700-talets första hälft, det vill säga de sköt med en högre eldhastighet än vad en soldat med musköt kunde prestera. Trepundarna var betydligt lättare och kulorna vägde enbart 1,5 kilo (Ulfhielm 1993).

Kruthuset

Den lämning som kallas kruthuset (nr:1 på figur 4) ligger som avslutning på de löpgravar som går ifrån batteriplatserna mot norr. Tyvärr gjorde läget av löpgravarna tätt intill berget det omöjligt att mäta in dessa. Grunden till kruthuset är 6,4 × 6,1 meter, bestående av 0,4–1,0 meter stora naturstenar och större block.

Då ytan vid kruthuset detekterades hittades en enorm mängd av moderna lämningar i form av ölburkar och kapsyler. För att hitta något som gick att knyta till byggnaden hade det krävts en utgrävning.

Storleken på kruthuset påvisar att stora mängder krut förvarats på platsen och att den temporära batteriplatsen haft en större betydelse än vad man kan tro.

Lämning, Yta 2: Batteriplatsen, L1959:29, Skee 1860

Lämningen, som ligger exakt där kartan från Krigsarkivet pekar ut platsen för skansen Prins Fredrich, var vår andra yta att undersöka.

Lämningen utgörs av en jordvall med en anslutande nedgrävning. Vallen är L-formad och är 11,2 meter lång (NO–SV), 1,4–3,5 meter bred och 1,3 meter hög. Nedgrävningen ligger direkt väst om vallen och är närmast U-formad. Den är 7,8 meter lång, 1–2 meter bred och 0,3–0,5 meter djup.

I nordost finns en 3,4 meter lång utskjutande del åt nordväst. I sydväst finns en 4,4 meter lång utskjutande

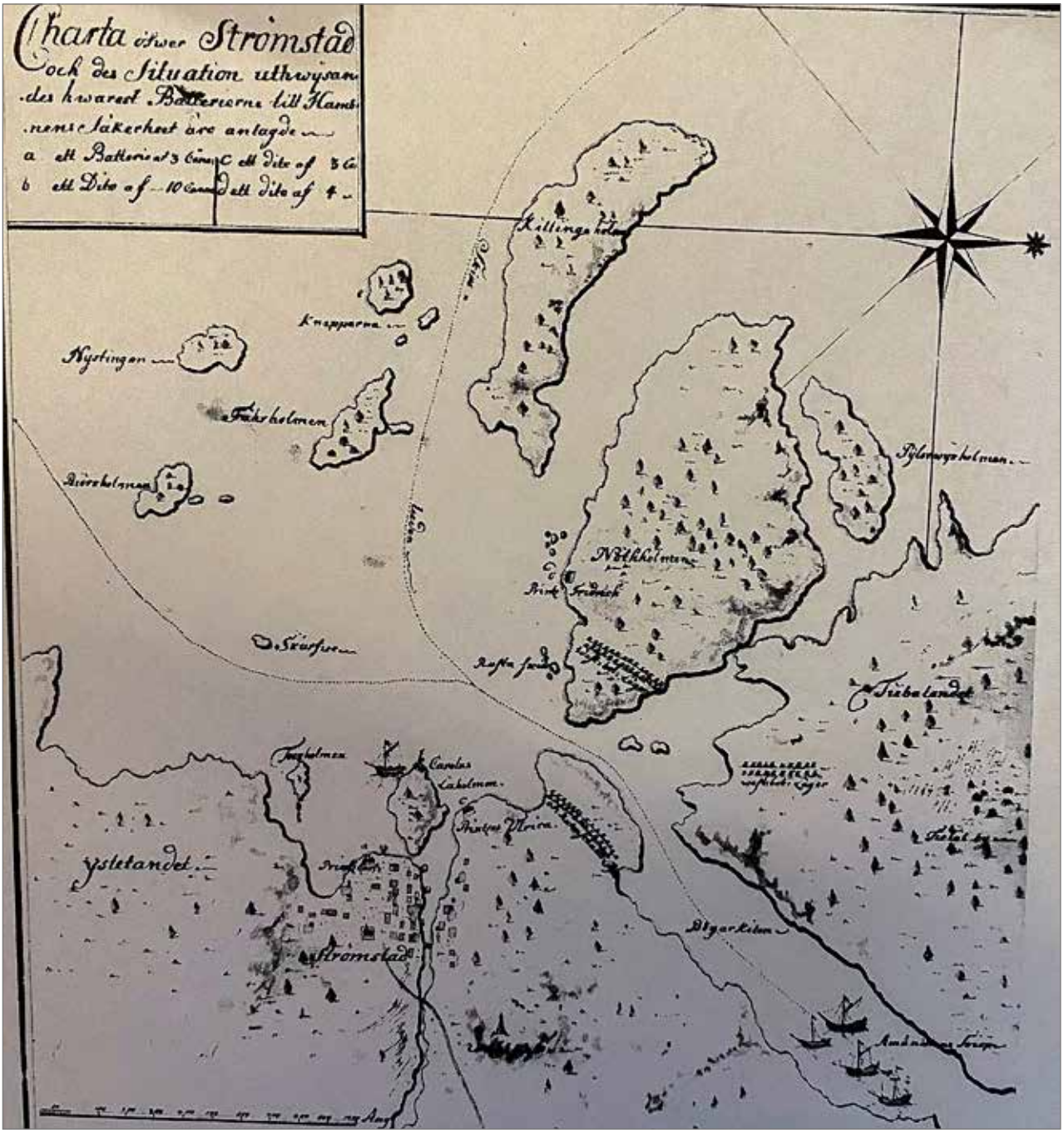

Figur 9. Karta från Krigsarkivet av okänt datum som visar trupper och befästningar kring Strömstad under Stora nordiska kriget (akt nr. 0425:14:021).

del åt nordväst. Vallen med nedgrävningen har troligen haft ett dubbelt syfte, både som en skyddsvall för artilleriet samt skyttevärn för eventuellt markanfall mot platsen.

Batteriplatsen har utsikt över Strömstads hamninlopp, men det är i nuläget omöjligt att fastslå om den var uppförd och i drift i samband med Tordenskiolds anfall mot staden den 8 juli 1717.

Metalldetekteringen visade att platsen även har använts under 1800–1900-talet, men med oviss funktion. Ett tiotal meter ifrån lämningen noterades spår efter stenbrytning och det gjordes även metallfynd av recenta spik, beslag och färgburkar inom lämningen.

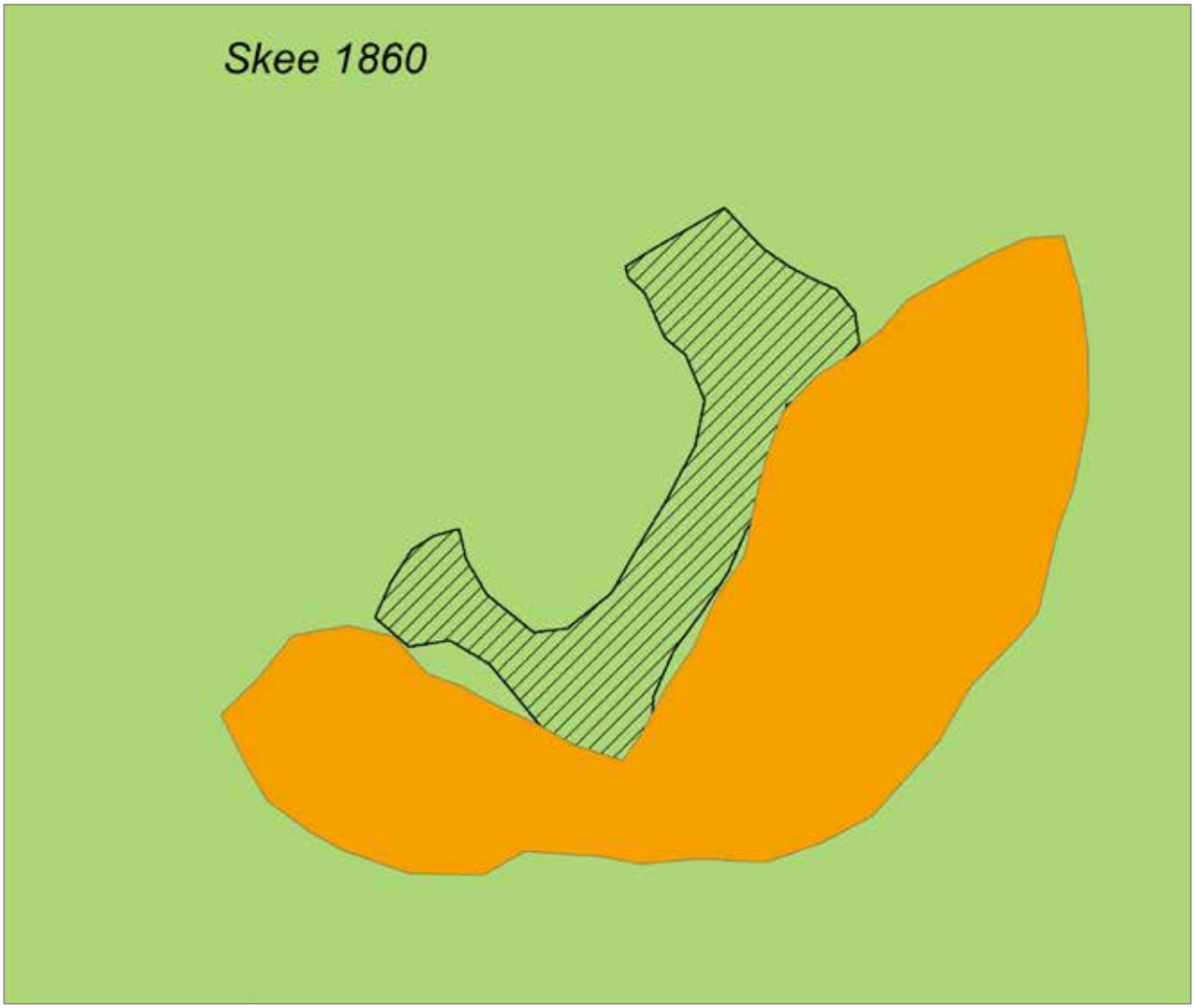

Figur 10. Inmätningar vid Skee 1860 (L1959:29). Vallen är gulmarkerad, nedgrävningen är skrafferad.

Lämning, Yta 3: Fyndplatsen L2019:3216

Detta område undersöktes för att möjligen finna fler kanonkulor av den typ som hittades här av en privatperson år 2017. Fler fynd av kanonkulor skulle kunna ge oss en klarare bild av varifrån beskjutningen skett. Efter en halv dags detektering hittades tyvärr inga fler kanonkulor inom undersökningsområdet, enbart några spikar och kapsyler intill de stigar som löper genom ytan.

Kanonkulan som hittades var som nämnts innan skadad och vägde i detta skick 6,6 kilo och diametern var 15,5 centimeter, vilket stämmer med en kula till en 24-pundig kanon. De skepp som besköt Strömstad 1717 borde inte varit bestyckade med så stora pjäser, utan möjligen är det så att skottpråmar har använts och i så fall med en enda kanon på denna. Kanonkulans skada är ett tecken på att den rikoschetterat mot bergen innan den landat på fyndplatsen.

Hogdal 190:1

Vid vår undersökning var det också planerat att vi skulle göra en sonderande inventering. Undersökningen skulle ha som mål att undersöka området sydväst om riksintresset och härlägret Sundsborg (RAÄ Hogdal 190:1 med flera). Istället för att undersöka själva härlägret som initialt var tänkt, så flyttade vi fokus till en plats utanför nuvarande fornlämning, sydväst om skansanläggningen Carlsport. Inom detta område skall det, enligt kartor (1751), ha funnits en smedja och två begravningsplatser. Idag finns inga synliga lämningar ovan mark varför en

Figur 11. Bild över skogsområdet utanför norra delen av Sundsborg Foto: Eirik Johansson Bohusläns museum.

noggrann inventering vore intressant för att kunna verifiera de historiska kartorna och om så är fallet utöka fornlämningens utbredningsområde.

Men då markägaren inte gick att få tag på och området var helt igenvuxet av små träd och sly, så gjorde detta ursprungstanken omöjlig att fullfölja med ett gott resultat.

Kommentar

Undersökningen av Nötholmen är till viss del en besvikelse eftersom inga metallfynd med koppling till de historiska militära aktiviteterna kunde påträffas. Att ytorna varit utnyttjade även efter det Stora nordiska kriget har såklart medfört att chansen att påträffa fynd minskat kraftigt. Överlagringar, och kanske som i fallet vid skansen Prins Fredrich, att större jordmassor flyttats gör det svårare att metalldetektera äldre fynd.

Det vi fick med oss från undersökningen var ändå värdefulla inmätningar av alla lämningarna och ett ökat kunskapsläge gällande svenskarnas hastigt uppförda försvarsverk under de sista åren som stormakt.

Samtliga revideringar och nyanmälningar som beskrivits i föreliggande rapport har registrerats i Fornreg och godkänts efter viss revidering av Länsstyrelsen i Västra Götaland.

Dokumentationsmaterial från fältinventeringen är samlat i geodatabas och GIS-underlag kan beställas från Bohusläns museums arkiv.

Undersökningen genomfördes som en fristående del av projektet *1718 – Kriget, människorna, skottet* som var ett samarbete mellan svenska och norska institutioner som berättade om slutfasen av det stora nordiska kriget då krigshandlingarna nådde det svensk-norska gränsområdet.

Detta projekt var verksamt under åren 2016–2018 och denna tid uppmärksammades i Norge och Sverige med utställningar, föredrag och levandegörande historia.

Man kan bland annat gå den digitala stadsvandringen Historiska Strömstad, där experter tar dig med till vad som hände i staden åren 1717–1719. Tiden från det Tordenskiold anföll staden till dess Karl XII:s flotta sänktes i bukten (histro.se).

Referenser

Litteratur

Ehrenstam, J.F. 1852. *Lärobok i det praktiska av Sjö-Artilleri-Vetenskapen*. Andra upplagan. Hörbergska boktryckeriet, Stockholm.

Söderbom, A. 1985. *Ur Strömstads historia 1*. Tryckt 1985 i faksimil från 1902 års utgåva. Munkedal.

Ulfhielm, H/Hedberg, J. 1993. *Kungl. Artilleriet, Karl XI:s och Karl XII:s tid*. Militärhistoriska Förlaget, Stockholm

Unger, G. 1923. *Illustrerad svensk sjökrigshistoria, omfattande tiden 1680–1814*. Albert Bonniers Förlag. Stockholm.

Övriga källor

Muntligen: Bo Magnusson – Strömstads historieförening (2017-2018)

Digitala källor

https://www.arkeologikanalen.se/plats/notholmen/

https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/ab101c78-a7a7-454a-870b-6009acc6b2a9

Nötholmen | Länsstyrelsen Västra Götaland (lansstyrelsen.se)

HiStro – Historiska Strömstad 1718 (vastsverige.com)

Arkiv

Krigsarkivet: Aktnr. 0425:14:021. 1718 "Charta öfwer Strömstad och des Situation uthwijsandes hwarest Batterierne till Hambnens Säkerheet äro anlagde." Staden Strömstad med omgivningar, samt där 1717–1718 anlagda fältverk och batterier

"Svenske Faste Land" 1717 med Strömstad, Öddö m.fl.öar. Kungliga biblioteket Köpenhamn

KBK Danske Historiske Blade, udtaget kort 1717

Tekniska och administrativa uppgifter

Rapportnummer: 2023:22
Länsstyrelsen dnr: 431-32340-2018
Bohusläns museum dnr: 18/0114
Bohusläns museum pnr: 18020, PA21107
Fornlämningsnr: RAÄ Skee 1656 (L1960:4523), RAÄ Skee 1860 (L1959:29)

Län: Bohuslän
Kommun: Strömstad
Socken: Skee
Fastighet: Kebal 2:4

Ek. karta: 8154
Läge: Yta 1. X 6539780, Y 279139. Yta 2. X 6539669, Y 278861. Yta 3. X 6539783, Y 278901
Meter över havet: 3-22
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Höjdsystem: RH2000

Ansvarig institution: Bohusläns museum
Projektledare: Eirik Johansson
Projektgrupp: Thomas Bergstrand, Linnea Nordell, Christina Toreld
Underkonsult: -

Fältarbetstid: 2018-09-26-27
Undersökt yta: Cirka 19 000 m^2

Arkiv: Bohusläns museums arkiv
Fynd: Inga fynd omhändertogs

Stromstad
For Holm
Birch Holm
Killingholm
Holm
Holst